

KOMELA XOYBÛN

1927

Şalar Fındî

Xoybûn ji giringtirin komelên siyasî yên Kurdî di hête hijmartin taybet evên destpêka sedê (20)ê hatîne damezrandin Xoybûn li Çirya Êkê 1927ê li bajêrkê (Behmdun) li Libnanê hatîye danan û dirêjî bi xebata xwe daye ta sala 1946ê anku em dikarin bêjin ku ev rêkxirawa siyasî pitir ji hevçerxên xwe yên din jî bi-riye.

Di kongirê xwe da Xoybûn karî çendîn rêkxirawên siyasî yên wî çaxî êkgirtî bike û jêr alayê wê bi xebitin mîna (Kurdistan Te'ali cem'iyetî), (Kurd Teşkilatî cem'iyetî), (Kurd milletî Fırakası) û Komîtî Dî Lî enîdîbandanis Kurd) zêdebarî çend serok hozên Kurdî û çend kesanên niştîman perwer yên berniyas ji endamên Xoybûnê:

1-Mîr Xelîl Ramî Bedirxan 2-Mîr Celadet Bedirxan 3-Memdox Selîm Beg Wanlî 4-Dr. Mihemed Şukrî Segban 5-Mîr Sureya Bedirxan 6-Dr. Kamîran Bedirxan 7-Mistefa Şahîn 8-Bozan Şahîn Beg 9-Haco Axa Osman Zade 10-Elî Riza Şêx Se'îd 11-Fehmî Beg Licî 12-Kamil Efendî 13-Kerîm Efendî 14-Tewfîq Efendî 15-Emîn Ehmed Berîxanî 15-Bedir El-Dîn Hecî Osman 17-Ehmed Abdulrehman Axa Şozî 18-Abdulla Cizîrî -(2).

Herweha komela Xoybûn li roja 28 Çirya dûwê 1927 jeneral Ihsan Nûrî Paşa wek serokê giştî yê hêzên Kurdî damezrand û kire serperîştê kiryarên çengî li çiyayê Ararat.

Piştî Mîr Celadet Bedirxanî rezamendîya desthilatên Ferensî li Sûriya wergirtî baregayê serokatîya Xoybûnê ji Beyrûtê bo Sûriya hate ve guhastin.

Xoybûn giringîyek mezin da ragehandinê ji bo pirs-a Kurdî li dervey welatî her ji ber vê yekê çend liq û ta li Ewropa û Emrîka damezrandin û du rojname weşandin yek ji bo raya giştî ya cihanî û ya din ji bo li-

vandina hestê siyasîyê niştîman perwerên Kurd.

Her di vî biyavîda Mîr Sureyya Bedirxanî rolekî mezin hebû ji ber ku ew bi xwe çû Emrîka û London û Parîs her wesa çavpêketina Mosolînî li Roma kir, dîsan wezîrê derve yê Yonanistanê daxwaznameyek arastey wî kir ji bo seredana welatê wî helbet mebest ji vê geştê ew bo komkirina yarmetîya ji bo dirêjêpêdana şoreşa Kurdî li Ararat bûye. Dîsan endamên din yên Xoybûnê karî gelek kesanên Kurdperwer û serok hozên Kurd li Kurdistana Îraqê û Îranê razî kin ku bêne nav rêzên şoreşê.

Şoreşa Agirî:

Şoreşa agirî navekê bilinde dinav tevger û şoreşên Kurdî li çaxê nû da. Ji sedemên vê şoreşê ew kiryarên hukmeta Turkî dijî Kurdan paş têkçûna şoreşa Şêx Se'îdê Pîranî li sala 1925 pêrabûy. Dîsan reftara xirap û hewên leşkerî ewên dijî Kurdistanê dihatine kirin, herwesa lawazîya abûrê Kurdistanê û belavebûna bîr-sê û nizimbûna astê jiyara cotyarên Kurd û siyaseta Tirkkirina Kurdan ewên hukmeta Turkî pêradibû van hemû sedeman bi hevra agirê vê şoreşê li deverên bakûrê Enedolê li sala 1927ê helkir.

Li dawîya buhara 1927ê supayê Turkî ku ji (10) hizar serbaza pêkhatîbû dest bi hêrişê xwe kir li Araratê û Ayîgdîr û Bayezîdê, di encamê şerî da (2) hizar serbaz hatine kuştin dîsan (400) serbaz hatine dîlkin. Paşan agirê şoreşê deverên Wan, Milazgird û Mûş û Bedlîs û Sêrt vegirtin. Belê supayê Turkî bi gelek zehmet karî carek din kontrolê li ser wan deveran bikite ve.

Şoreşa Agirî dirêjtirîn şoreş bûye li ser demê xwe û armanca wê danana komarek Kurdî ser bi xwe bûye.

Li 12/ Xizîrana/ sala 1930 germegerma vê şoreşa li devera Agirî destpêkir.

Di vî çaxîda komela Xoyabûn ji komeleka siyasî

bo tevgêreka leşkerî, û Ihsan Nûrî Paşa hêzên xwe li pey sîstemên supayên rêkxistî dirustkirin û pilên leşkerî damezarandin û çekdarên şoreşê nîşana çiyayên Ararat yê mezin û biçûk li ser kulavên xwe danabûn. Û efserên Kurd nîşana komela Xoybûn li ser milên xwe didanan.

Piştî hukmeta Turkî bêhîvîbûy ji rêyên leşkerî ku ew bi van rêya şoreşa Kurdî ji nêv nabit hukmetê dest bi dan û standina di gel serkirdên Kurd kirin û li navenda sala 1928ê agir best hate ragehandin û hukmetê şandekê pêkhatî ji çend perlemanîya û efserên

leşkerî û qaymeqama şande pira Şêxilî ji bo dîtina şandê Kurdî ewê bi serokatîya Ihsan Nûrî Paşay û endametîya Hiskê Têlî û Xalis Uztirk.

Di van dan û standina da şandê Turkî gote Ihsan paşay eger ew di gel hevalên xwe çekê xwe danin dê payekê mezin wergirit û dê lêborînek jî bo çekdaran derkevit lê Ihsan paşay got me divêt hukmet bawerpêdanê bi mafên neteweyî yên Kurdan bikit. Bi vî rengî danûstandin negehiştine çi encama. Ji ber ku şoreşa Agirî li cihekê stiratîjî ku li ser sinorê du dewletên mezin, rûdabûn-Turkîya neçar bû dest bi havêje diplomatîkîyê û xurtkirina hevpendîyên xwe di gel dewletên dirawsêyên xwe bi taybet Îran û Rosîya (Yeketîya Sovîyêt ya caran). Dîsan hevbendî di gel desthelatdarîya Ferensî li Sûrîya kir û daxwaz ji van hemû dewletan kir ku ew sinorên xwe himber şoreşgêran bigirin, cihê daxê bû ku Îran û Rosîya razî bûn li ser daxwaza Turkîya û sinorên xwe girtin belku nebes ev belê Îran razî bû ku supayê Turkî bihête nav sinorê wê û di gel hinek hêzên Îranî hêriş birine ser

dawîya şoreşgêran, dîsan Rosîya sinorê xwe girt û hinek hêzên wê derbazî çemê Aras bûn ji bo nehêlin şoreşgêr bihêne di nav sinorê wê da, û berî hingî efserê hevbendî yê xwe (Erdeşêr Mirdîyan) ji deverên şoreşê vekêşa.

Turkîya ji bo vî şerî (4-6) firqên leşkerî di gel hêza asmanî ya xwe terxankir bûn şoreşgêran (12) firokên Turkî anîbû xwar li dawîya meha Tebaxê û destpêka Îlonê sala 1930 supayê Turkî karî şoreşgêran ji yek du veqetînin û şoreşa Agirî têkdin. Û gelek çekdar kuştin û gund şewitandin û hemû hozên çekdar yên dost û neyar ji çek xistin, lê jeneral Ihsan Nûrî paşa karî xwe qurtal bikit û xwe da dest hukmeta Îranî.

Hejîye bêjin ku dema Ihsan Nûrî paşa û serkirdên şoreşê bangewazîyek arastey Kurdan kir ji bo berevanî kirinê ji şoreşa Agirî gelek Kurd ji Kurdistana Îraqê û Îranê û Sûrîya di tana şoreşê çûn lê her yek ji ber hinek egerên nebidestên wan negehiştin Araratê û Şêx Ehmed Barzanî yek ji wan serkirdan bû ku di tana şoreşê gûy.

Jêder :

- ١- الحركة الكردية في العصر الحديث ، جليلي جليل واخرون، بيروت، ١٩٩٢.
- ٢- جمعية خويبون ١٩٢٧ ووقائع ثورة ارارات ١٩٣٠، كوني ره ش، ١٩٩٨.
- ٣-خويبون وثورة آكري، روهات الاكوم، مراجعة شكور مصطفى، ١٩٩٩.